

A kilencvenéves Nemzeti Színház.

Pest, 13 márt 1837.

Csaknem félszázadig hontalan volt a fővárosban a magyar Thália.

A magyar hatóságok — Bécesel és az uralkodói gondolkodással való kacérkodás folytán — a német színészet érdekeit s a saját zsebüket gondozó német színházberlők lehetetlenné tették, hogy több mint félszázadig állandó színházépületet nyerjen a fiatal magyar muzsa.

1807 óta munkált rajta Pest vármegye, azóta hozta az ország minden vármegyéje a pénzáldozatot, hogy a magára hagyott magyar színészet gyökeret verhesen itt. A német színészet gyönyörű ott-hont kapott, melyet részben az uralkodói kegy, részben a hatóságok gavallér bőkezűsége hozott telő alá s amelynek ünnepélyes megnyitására — rákényszerítették a magyar színtársulat tagjait, hogy a német színészeknek statisztájának és fújják nagy lelkesedéssel a Gotterhalte!

Végre aztán hosszú küzdelem után országos indulat és gyűjtés végre lehetővé tette az oly soká lehetetlennek látszót és összegyűlt annyi pénz, hogy abból színház épülhetett. A tevékenység nehéz volt. Először a mai Nemzeti Kaszinó épület telkét vették

mester tagja, Telepy György, a későbbi neves tájképfestő, Telepy Károly, édesatyja csinált s amelyet épen egyszerűsége miatt nem fogadott el a megye által kiküldött színészeti bizottmány.

Zitherbarth tervét Földváry alispán Széchenyi ellenére hirtelen építtetni kezdte, úgyhogy a gróf a saját terve védelmére nagy nehezen kivitte a nádor-főhercegnél, hogy mint a vármegye főispánja rendelkezje el az építkezés abbahagyását. Az alispán kellemtlenül egyelőre fel is függesztette a munkát, de egy hó elteltével napszamosokkal és megyei rabokkal ismét folytatta. A lelkesedés, amellyel a színházat mindenütt a hazában várták, hihetetlenül nagy és őszinte volt. A budai nagyszerű társulat tagjai, élükön a halhatatlan tragikával, Kántorné Engelhart Annával, ha dolguk nem volt — ami sajnos elég gyakran előfordult, hiszen az építés évében állandóan üres padosorok előtt játszottak, vagy elmaradt az előadás — ott segítettek a közműveseknek és fennmaradt a neve ama Lukács György nevű derék napszamosembernek, aki ingyen talicskázta a téglát naphosszat, csakhogy mielőbb készüljön el a művészet eme szent csarnoka.

Pesti magyar színház.

Augustus 22. 1837.

ARPÁD ÉBREDÉSE

Előjáték a magyar színház megnyitása' ünnepére. Vörösmartytól.

Árpád	Lendvay ur.	Napszamos	Telepy ur.
Sírszellem	László ur.	Apa	Udvarhelyi Mikl. ur.
Költő	Egressy Gabor ur.	Fü	Telepy Mái.
Színész	Lendvayné assz.	Öreg	Bartha ur.
Első hölgy	Dériúé assz.	Irgység	Szigligeti ur.
Második hölgy	Laborfalvi Róza.	Csáb	Hetényi ur.
	Bartháné assz.	Rémvilágosság	Hubenay ur.
Hölgyek	Egressyné assz.	Rágalom	Kovácsné assz.
	Szentpéterné assz.	Gúny	Fáncsy ur.
	Szathmáry Carolina.	Kajanság	Egressy Benj. ur.
Első ifjú	Szardahelyi ur.	Megvétel	Havi ur.
Ifjak	Molnár ur.	Éhhalál	Szilágyi ur.
	Daragi ur.		

Ezt követi:

BELIZÁR.

Szomorújáték 5 Felvonásban Schenk Éduard munkája Fordította Kiss János

Személyek.

Justinán, keletromai császár	Szentpétery ur.	Római centuriát	Szigligeti ur.
Belizár, fő hadvezér	Megyeri ur.	Antonina, Belizár' neje	Egressy Benj. ur.
Leo	Bartha ur.	Irene, leánya	Udvarhelyi S. ur.
Nicanor	Udvarhelyi ur.	Zsófia } Iréne barátinái	Laborfalvi Róza.
Rufin	Fáncsy ur.	Endóra }	Lendvayné assz.
Eutrop, fő kamarás	Szilágyi ur.	Bizánczi polgárok	Bartháné assz.
Octár, alánok vezére	Hetényi ur.	Marcello	Szathmáry Karolina
Alamir, ifjú vándor, Belizár' foglya	Egressy Gabor ur.		Havi ur.
Tömlőcztartó	Somogyi ur.		Daragi ur.
Földműves	Telepy ur.		Molnár ur.

Bizánczi polgárok és hölgyek. — Romai vitezek. — Senatorok. — Császári őrsereg. — Tábori hangások. — Fogoly vandálak. — Alán hadsereg. — Földművesek.

Történet helye Bizáncs és környéke. — Történet ideje: keresztény számolás szerinti: a VI-ik század' középe felé.

A' díszményeket festette Neffe ur a' pesti nemet színház' festője. — A' magyar színház' ábrázolatát, valamint Pest' duna-sorát festette Otto ur a' pesti magyar színház' festője. — A' gepelyeket készítette Schlutz ur a' müncheni kir. színház' gepely mesteré. — Az öltözöket készítette Kostyal Adám ur. szabó mester és pesti polgár.

Az egész előadást megnyitó muzsikát ezen cím alatt „Thalia diadalmá az előteltelenek” cízzel alkalmomra készítette Heinrich Jozsef ur a' pesti magyar színház' hangási karmestere. ugyan ezen alkalomra készült 's elő fog. adatu: „Nemzeti öröm hangok a' pesti magyar színház' megnyitásának emlékére” szerze Rózsavölgyi.

Az előjáték és Belizár között egy magyar tánc lesz, betanítva Szöllösy urtól, muzsikája Rózsavölgyitől. — A' magyar táncok' köztöket készítette Klasy Venczel ur szabó mester és pesti polgár.

Bemeneti ár peng. pénzben.

Földszinti s középpáholy 5 frt — Második emeleti páholy 4 frt. — Első emeleti zártzék 1 frt. 30 kr — Földszinti zártzék 1 frt. — Második emeleti zártzék 54 kr — Földszinti bemenet 48 kr — Második emeleti bemenet 40 kr — Karzati bemenet 10 kr.

Kik az igazgató urnál feljegyeztették neveiket, a' penztárnál válthatják ki beléjük jegyüket a' megnyitási' napján délelőtti és utáni órákban. — A' páholyok' és zártzék'ek' tiszt. berlői ne kerülhessenek délelőtti 11 óráig jelentés. megtartják-e kibérlet helyeiket.

Kezdeté hetedfél órákor, vége 10-kor.

Az első színlap.

meg, de aztán — eladták. Majd Grassalkovics Antal herceg a Hatvani-kaput túl, a Kerepesi-ut elején egy telket adományozott e célra. Végül gróf Széchenyi István kieszközölte, hogy a mai Akadémia-épület területét kapta meg a magyar színház építésére.

Itt kezdődik egy makacs harc a vármegye és a legnagyobb magyar között. A vármegye, illetve annak zseniális alispánja, Földváry Gábor, aki ura volt a Grassalkovics-féle területnek és diszponált az országszerte lefolytatott gyűjtés tényleg befolyt 107.452 forint 5 és egyegyed krajcárt kitevő összegevel — sürgősnek látta az ügyet. Gróf Széchenyi pompás épületet óhajtott emeltetni, amire azonban pénz nem volt. . . Igy aztán hosszas közgyűlési szöharok után elkészült Zitherbarth építész tervrajza és költségvetése. . . Zitherbarth kitünő építőművész volt, később, az 1838. évi nagy árvíz után ő építette a nagyon megrongált, összedüléssel fenyegető vármegyeház helyén a mai remek Városház-utcai megyeház homloképületét.

Terve gazdag — finomságokban. Nem nagystilű, mint az a terv, melyet elsőül renaissance stílusban Ebert Károly pesti építőmester csinált s amelynek egykoru metszete fennmaradt, de artisztikusabb, mint az, amelyet a budai színjátszó társulat ezer-

Az épület kertben állott. Finom, intim épület, amely nem versenyezhetett a théátrum piacán épült Pesti városi színházzal, melyet a német színtársulat foglalt le. De gyönyörű volt azok előtt, akiknek áldozatkészsége, áhitó reménykedése vagy verejtékes munkája teremtette meg.

Igaz, akkor a „világ háta mögött” volt . . . sok bajjal járt — különösen esők évadján — az oda-jutás. Nagy volt arra a sár vagy a por. Előtte vásárosok sátrai éktelenkedtek, de hiszen „ideiglenes”nek építették, hogy mielőbb legyen fészke a magyar színészeknek. Csaknem két évig épült, egy hó híján két évig — s ezalatt nem volt Pesten magyar színészet. A vármegye a protektorátusa alatt játszó budaiakat szerte eresztette azzal, hogy 1837 január 1-én jelentkezzenek a megyeházán szerződésükre.

Adig az urak a megyeházán készültek a megnyitásra.

A bizottmány először Fáy Andrással akart megnyitói darabot iratni, de ő szerényen elhárítá magától e megtiszteltetést és maga helyett a Zalán futása habéros költőjét ajánlotta.

Vörösmarty a megbízást elfogadta s erről Nyáry Pált, a bizottmány akkori jegyzőjét, a vármegye későbbi alispánját s a színház majdani igazgatóját a következő jellemző levélben értesítette:

Tekintetes Jegyző Ur!

Nagy megtiszteltetéssel veszem, hogy a T. színeszeti választmány a Magyar Színház felavatásakor szavaiandó prólogus' készítését reám bizni méltóztatott. Sok és nagy az, mit egy ilyen fényes alkalommal az első magyar színház megnyitására a fővárosban annyi keserű küzdelem és csalódások után gondolni és elmondani lehet, s igen fogok örvendeni, ha e részben a T. Választmány' előttem igen nagybecsű bizodalpmának 's a' közönség' várakozásának csak valamennyire is megfelelhetek. Amit midőn a T. Választmány-nak tisztelettemmel jelenteni kérének maradok

A' Tekintetes Urnak alázatos szolgálja Vörösmarty Mihály.

A prólogus, amit Vörösmarty ekkor irt, az Árpád ébredése.

Senki jobban, szebben és igazabban nem szólhatott volna a nemzethez a nemzet e tündöklő ünnepe-n, midőn épülését így jellemzi:

— e ház az élet zajló iskolája,
Ez annyi hő érzelmek temploma,
Csak kis valóság nagy remény után,
Virágbokor virágoskert helyett,
Zálog jövendő fénylőbb birtokért.
Es mégis annyi kínos év során
Oly sok beteg vágy s csalt várás után
Birt létre jöni, kétlett sikerü
Még akkor is, mikor emelkedék. . .

A társulat tagjai augusztus első napján itt álldogáltak az invalidusok utcájának (ma Városház-utca) ama hosszú, szürke egyemeletes házában, amely akkor Pest vármegye székháza volt. Déryné remek naplójában leírja színesen, miként egyezkedett a részvényes urakból álló választmány a színészekkel.

Még nem volt minden biztos — a színház dolgában. Mátray Gábor lapszerkesztő és a színház zenei vezetője figyelmeztette Déryné:

— Csak drága szállást ne fogadjon, Rózikám, mert csak nem tudja az ember előre, hogy út ki minden. . .

De igazgatót is szerződtettek a jeles költő, Bajza József személyében. Hösnő Kántorné lett volna, őt végzete elüté az általa annyira áhitott dícsőségtől — s elmaradt, helyette a fiatal Laborfalvi Róza lett a heroina. Bartha János, Egressy Gábor, Fáncsy Lajos, László József, Lendvay Márton, Megyeri Károly, Szentpétery Zeigmond, Szardahelyi József, Szigligeti Ede, Szilágyi Pál, Telepy György, Udvarhelyi Miklós; — a nők közül Kovácsné, Lendva, né Hivatal Anikó, Déryné voltak a társulat nevesebb tagjai.

A 131.519 frt 59 krajcár építési költségekről szóló szerződést idején megirták, aláírták, megpecsételték, szorgos kezek munkáltak az állványokon, maga a tekintélyes vicispán járt ki az építkezéshez, hogy szorgalmazza, sürgesse s az egyik kitűzött megnyitási napot a másik után kellett elődázni, míg végre az augusztus 22-én valahogy megtartható lett az áhitva áhitó ünnep.

Az épület akkor bizony még mindig nem volt kész. Valamennyire rendbe hozták, hogy elfogadható legyen, de messze volt még a befejezéstől.

Vörösmarty így írja le a színházat a megnyitás napján:

Ha valaha kételkedék a színház felépülésén, sokkal inkább lehetett kételni annak aug. 22-dikéni megnyitását. Mészgödörök, homokbuckák kétfelől, elül vakolatlan tornác, egyenetlen, félig rakott ut, benn asztalos lakatos, színész, muzsikusz egy rakáson; amazok csak alig tartóztatható furókkal és kalapácsaikkal, emezek papíros terkerceikkel próbán, mintegy a hely bírásáért vetekedve, mindnyájan sürgető, halaszthatatlan munkában, az óra 11-re jár s alig fél nap hátra, hogy a legelső pesti magyar színház megnyitassék. Eljött az idő s a színház, mintegy a lehetetlenség dacára, megnyitott. A művesek átengedék egy időre a színház belsejét egy igen szép számú közönségnek s a színészek és hangások felsőbb műveinek.

Fentartjuk magunknak a szintoly szép, mint kellemes és tágas színházról, jeles erőműveiről, díszményeiről egy különös cikkelyben, annak idejében szólnunk; most csak azt érintjük, hogy az a baljövendőlések ellenére, rakott soraival rendületlen kiállotta az első nap sulyát.

A régi Nemzeti Színház.

A közönség egy szemnek látszott, egészen a látás gyönyöreibe merülve...

A közönség olyan volt, milyet várni lehet: kiméletes, komoly s minden tiszteletreméltó, tiszta hazafi örömében egészen elmerült; s ki e hangulatot nem ismeri, hidegnek mondhatná zajtalanságáért. De e zajtalanságban ámulat, mély érzelem s egy magát becsülő népnek méltósága volt.

Déryné, aki az *Árpád ébredésé*-ben az első dárát játszotta, naplójában így írja le:

De mielőtt fölmennék az öltözőbe, szabadjon egy kissé az udvaron megállnom és széjjelnézni. Belül csillogott-ragyogott minden, amit a nézők szeme láthatott, — de az udvaron! Minthogy Földváry Gábor ur akaratának teljesedésbe kellett menni, hogy az napon ki kell nyilni a színháznak, ki is nyilott, még pedig dicsőséggel... de az udvaron! arra minden erőmegfeszítés mellett sem értek reá, hogy eltakaríthattak volna mindent... Alig lehetett az öltözőszobákig behatolni. Amint benyitunk a nők öltöződjébe, még a falak meszeletlen, asztal egy sincs, valamennyi nő mind ugyanazon egy szobába. Hogy férünk itt ennyi sokan? Hamar összerögtönöztek szolgálk verschlagokból öltözőasztalokat. Nincs fogas. Hova aggatjuk öltözékeinket? Még nincsenek fogasok, szegeket vertek a falba. Ott függött szép uj atlaszruham a vakolt falon. Még az csak, csak... de oly forróság volt, hogy nem győztük a homlokunkat törülgetni, a férfiaknál azon módon. És ezt mind az öröm izgatottsága okozta, én úgy gondoltam, de az én v g kedvem mindjárt lehangolva lett, midőn leveszem egész vággyal uj ruhámat a szegről. A falhoz ért oldala, mely oly lágy lett az izzadságtól, csakhogy nem csepegett, oly nedves lett!... fölmentem a szinpadra, hogy az első függöny mögül lekandikáljak, hogy nagy publikum van-e? Tömve! Zsufolva! Hátrafelé megyek, hol egy leeresztett függöny mögött ott guggol Telepy kóma, már a játékra felöltözve egy nagy ecsettel kezében, még akkor is valamit színezve... Én csak sétálok ott nagy begyesen legyezőmmel legyezgetve magamat, egyszer elkiáltja magát Éder Lujza: „Jaj néni! oda van az atlaszruhája!“...

A megnyitó előadás műsora gazdag volt. Igaz, nyitányát nem a világhírű Beethoven írta, de prólóját sem a világ legsiralmasabb irodalmi „mázója“, Kotzebue — mint a hivalkodó pesti német színház megnyitására. A nyitány Heinisch József régi magyar színházi karmester műve volt s alkalmi szerzeményével a Petöfi által oly szépen megénekelte, elsíratott Rózsavölgyi ünnepelte az estét. Ugyanő irt magyar táncokat erre az alkalomra, amelyet a tánckar járt el.

Az előadásra választott *Belizár* című szomorujáték nem volt méltó az estéhez. Harmadrangu német író munkája, mely a német izlésnek megfelelően (a bécsi Burg-színházban harminchétszer játszották egymás után), de nekünk erre az alkalomra igazán nem volt teremtve... Annál nagyszerűbb volt az ünnepre irt előjáték, az *Árpád ébredése*.

Az ünnep méltó volt a nemzethez és méltó a nemes nagy színészet tiszta multjához és céljához. Egészen odaillő kezdete volt annak a fényes történelemnek, amelyet a színház máig végigélt.

A szeretet és lelkesedés teremtette meg és az örzi minden időközön, veszedelmeken át maiglan.